

ONLAYN ARBITRAJDA AVTOMATLASHTIRILGAN QARORLAR QABUL QILISHDA SUN'IY INTELLEKT MUSTAQIL ARBITR SIFATIDA

Toshkent davlat yuridik universiteti tyutori

Meliqo'ziyev Fazliddin Abdurasul o'g'li

Annotatsiya. So'nggi yillarda xalqaro arbitraj sohasida arbitrlarni tayinlash, huquqiy tadqiqotlar olib borish, tomonlarning yozma arizalarini ishlab chiqish va tahrirlash, hujjatlarni tarjima qilish, ishlarni va hujjatlarni yuritishni tashkil etish, xarajatlarni baholash, taraflarning tinglovlarni tashkil etish, shuningdek, hakamlik sudlari qarorlarining namunaviy shakllarini ishlab chiqish kabi keng ko'lamli vazifalarni amalga oshirishda sun'iy intellekt texnologiyalaridan keng ko'lamda foydalanilmoqda. Sun'iy intellekt texnologiyalari ishtirok etadigan ushbu protsessual jarayonlarning barchasi vaqt va moddiy resurslarni, shubhasiz, kamaytiradi. Shu bilan birga hozirgi kunda anchayin dolzarb va muhokamali bo'lgan yana bir nazariya ilgari surilmoqda. Bu – tadqiqot ishimizning asosiy mavzusi bo'lgan sun'iy intellekt orqali arbitraj qarorlarini qabul qilish masalasidir. Ushbu tadqiqot ishi bir qator xorijiy mualliflarning xalqaro arbitraj amaliyotida sun'iy intellektdan foydalanish muammolari va istiqbollari bo'yicha pozitsiyalarini ko'rib chiqishga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar. Sun'iy intellekt, UNCITRAL, AI-arbitr, Disco, Kira, Arbilex.

Sun'iy intellekt texnologiyalarining yuqoridagi kabi yordamchi funksiyalari xalqaro arbitraj amaliyotining ajralmas qismiga aylangan. Hozirga kelib esa soha olimlari tomonidan anchayin dolzarb va muhokamali bo'lgan yana bir nazariya ilgari surilmoqda. Bu – sun'iy intellekt orqali arbitraj qarorlarini qabul qilish masalasidir. Bunda qaror qabul qilish masalasini to'liq kompyuterga ishonib topshirilishi nazarda tutilmoqda.

Sun'iy intellekt bu sohaga inson aralashuvisiz kompyuter texnologiyalari yordamida qiziqarli muqobil variant va yechimlarni taklif eta oladi. Bu, birinchi navbatda, kompyuterlarda vaqt yoki boshqa turdagi cheklovlar yo'qligi bilan bog'liq. Ya'ni ular bir vaqtning o'zida ko'plab nizolarni hal qila oladilar. Ularning faoliyatida har qanday vazifani bajarish uchun faqat elektr energiyasi va internetga ulanish kifoya. Shu bilan birga, arbitrajning raqamlashtirilgan tizimi nisbatan arzon bo'lishi va shuning uchun iqtisodiy sharoitdan qat'i nazar, nizo ishtirokchilarining ko'pchiligi uchun maqbul variant bo'lishi kutilmoqda. Va eng muhimi, kompyuterlar insoniy his-tuyg'u va emotsiyalardan xoli bo'lib, bu arbitraj qarorining adolatli bo'lishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan inson omilini avtomatik ravishda yo'q qilishi bilan ham ahamiyatlidir.

Kompyuter fanlari mukammallikka intiladigan cheksiz jarayon bo'lishiga

qaramay insonlar doimo kompyuterlardan ko'ra yaxshiroq bajara olishlariga ishonishgan va bu kompyuterlarning so'nggi 100 yil ichidagi rivojlanishida ham aks etib turibdi. Bu sohada kamchiliklar aniqlangandan so'ng ular o'rganish va tadqiqot predmetiga aylanadi va ko'p hollarda kamchiliklarni bartaraf etish yo'lini izlab topishga turtki bo'ladi. Shu sababdan ham, ko'proq va yaxshiroq bajarishga bo'lgan talab hech qachon to'xtamaydi. Bu fikrimizni "katta hajmdagi ma'lumotlar"ni qo'llab-quvvatlay oladigan uskunalar va murakkab algoritmlarni hamda ulkan ma'lumotlar to'plamlarini qayta ishlash uchun kvant fizikasidan foydalanadigan kompyuterlarni ishlab chiqish kabi yutuqlar tasdiqlab turibdi. Lekin bu narsa vaqt o'tishi bilan kompyuter yordamida qabul qilingan arbitraj qarorlari normal holatga aylanishiga to'sqinlik qila olmaydi. Bu esa sud zalida nizolarni hal qilishdan ko'ra sezilarli afzalliklarni taklif qiladi.

Nazariy jihatdan, bu narsa vaqt yo'qotilishining oldini olish va inson arbitrlarining zaif tomonlaridan kelib chiqadigan xarajatlarni kamaytirish orqali arbitraj protsedurasi samaradorligini oshirish kabi muhim afzalliklarni o'z ichiga oladi. Shunga o'xshab, sun'iy intellekt arbitrida madaniy qadriyatlar, axloqiy tushuncha yoki jinsga asoslangan ma'lum noto'g'ri qarashlar bo'lmasligi mumkin. (Scherer 2019, 510; Carrara 2020, 514). Sun'iy intellekt arbitrlarining amaliyotga kiritilishi, shuningdek, talab qilinadigan xususiyatlarga ega insoniy arbitrni topish o'rniga tomonlar izlayotgan xususiyatlarga ega sun'iy intellekt dasturini tuzish (xalqaro) adolat ta'minlanishi darajasi oshadi. Bu, shuningdek, arbitraj xarajatlarini kamaytirishga hissa qo'shishi va kichik biznes nizolarini arbitrajga topshirishga rag'batlantirishi mumkin¹.

Nyu-York konvensiyasi va UNCITRALning Namunaviy qonuni ishlab chiqilayotgan vaqtda arbitraj sudini boshqaradigan va nazorat qiladigan jismoniy shaxslar emas, balki murakkab texnologiyalarning imkoniyatlari juda ham olis ko'ringan edi. Lekin Nyu-York konvensiyada ham, UNCITRAL Namunaviy qonunida ham qo'llaniladigan til arbitrajni olib borishda yoki arbitraj muhokamasi natijalarini hal qilishda texnologik vositalardan foydalanishni aniq istisno etmadi. Haqiqatan ham, Namunaviy qonunga 2006-yilda elektron aloqadan foydalanish kabi xalqaro savdo va texnologik taraqqiyotning rivojlanayotgan amaliyotiga javob berish maqsadida o'zgartirishlar kiritilgan. Faqat jismoniy shaxs arbitr sifatida ishlay oladi, degan talqin, ayniqsa, odil sudlovga erishish uchun ortib borayotgan talablar nuqtayi nazaridan imkoniyatlarni cheklashdek ko'rinadi.

Nizolarni onlayn hal qilishda sun'iy intellekt tizimi sohadagi turli ko'nikmalarni va izchil qoidalarini o'z ichiga olgan inson mutaxassis ega bo'lgan bilimlarga ega tizimidir. U kiritilgan ma'lumotlarni qabul qiladi, uni tizimda saqlaydi, uni ishlatadi va tegishli qaror qabul qilinganda taqdim etadi. Ushbu tizim qaror qabul qiluvchilarga qaror qabul qilish vositalari bilan bir qatorda protsedurani avtomatlashtirish orqali o'z

¹ As regards the effects of the use of AI technologies on small businesses see Paisley and Sussman 2018, 36.

vazifalarini yaxshilashda ham yordam beradi. Nazariyaga ko'ra nizolarni onlayn hal qiluvchi aqlli qo'llab-quvvatlash tizimlari quyidagi to'rtta vositadan iborat bo'ladi:

- 1) qoidalarga asoslangan fikrlash. Bu vosita ma'lum bir huquqiy sohani bilish uchun mo'ljallangan;
- 2) vaziyatga asoslangan fikrlash. Ushbu turkumda nizoni hal qilish uchun oldingi tajribalar yoki holatlar tahlil qilinadi. U hozirgi nizoning oldingisiga o'xshashligi yoki o'xshamasligi sababini belgilaydi. Mavjud nizoga o'tmishdagi bahs va kerak bo'lganda oldingi holatda qo'llanilgan strategiyani moslashtiradi;
- 3) mashinani o'rganish. Mashinani o'rganish toifasida sun'iy intellekt tizimi yangi xulosalarni berish maqsadida mavjud ma'lumotlarni avtomatik ravishda o'rganib chiqadi;
- 4) neyron tarmoqlar. Neyron tarmoq avtomatik bo'lgan turli xil ishlov berish elementlaridan iborat o'zaro bog'langan holatda bo'ladi. Neyron tarmoqda har bir ishlov berish elementi bitta chiqish signalini ishlab chiqadi. Bu signallar boshqasiga uzatiladi.

Biroq, bunday afzalliklar faqat qonun AI-arbitrlari tomonidan nizolarni hal qilishga ruxsat bergan taqdirdagina paydo bo'lishi mumkin. Shunday qilib, bu, birinchi navbatda, arbitraj sudyalarning talablari bo'yicha qonun hujjatlarini tahlil qilishni talab qiladi. Bu boradagi eng muhim xavotir arbitraj sudyalarning jismoniy shaxslar bo'lishini talab qiluvchi qoidalarning mavjudligidir. Biroq, bunday cheklov mavjud bo'lmagan taqdirda ham, Nyu-York konvensiyasiga muvofiq xorijiy arbitraj qarorlarini tan olish va ijro etish bilan bog'liq boshqa masalalarni hal qilish kerak.

Sun'iy intellektni arbitraj faoliyatida qo'llash da'volarning muvaffaqiyatli bo'lish imkoniyatlari, muvaffaqiyatga erishish ehtimoli yuqori bo'lishi uchun arbitraj jarayonlarida qo'llanilishi mumkin bo'lgan eng yaxshi strategiyalardan foydalanish, arbitraj hay'atlarini xolis holda tanlash va arbitraj jarayoni ishtirokchilariga jarayonda kamroq xarajat evaziga samarali ishtirok etish imkonini beradi. Onlayn arbitraj sohasida kiberhujumlarning ortib borayotgan va yuqori darajadagi holatlari tahdidlari bilan arbitraj sudi ishtirokchilari kiberxavfsizlikka e'tibor berishlarini ta'minlash bo'yicha majburiyatlarini o'z zimmlariga olishlari kerak bo'ladi.

Arbitraj sudida tomonlar o'zlarining arbitrlarini tanlashda erkin hisoblanadilar. Tabiiy savol tug'iladi: arbitraj taraflari o'zlarining AI-arbitrlari tanlovini qanday amalga oshiradilar va bunday tanlov nimaga asoslanadi. Yuqorida aytib o'tilganidek, arbitrajdagi AI tizimining ishlashi ma'lumotlar xususiyatlari va unga berilgan algoritmlarga bog'liq. Arbitrlarni tanlash uchun AI modelini joriy etishning sababi shundaki, u arbitraj muhokamasining boshlang'ich bosqichidagi to'siqlarni qisqartiradi va shu bilan protseduraning sifatini oshirib, sarflanadigan vaqtni qisqartiradi. Arbitrlarni AI tizimi tomonidan tanlashda ma'lumotlarning yetishmasligi masalasi

tizim uchun qiyinchilik tug'dirishi mumkin. Axborot yetishmasligi bilan bog'liq to'siqlar ma'lumotlarning maxfiyligi yoki odamlarning ma'lum bir toifasidagi ma'lumotlar monopoliyasi kabi omillar tufayli yuzaga keladi. Bunday omillar AI texnologiyasini sohaga joriy etish jarayonida to'siqlardan biri hisoblanadi. Demak, arbitrlarni tayinlash jarayonida Alni qo'llash uchun tizimda potentsial nomzodlar haqida to'liq ma'lumotlar bo'lishi zarur. Bu jarayonda maxfiylik prinsipi muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Har qanday holatda ham arbitrning shaxsiy ma'lumotlarini uchinchi shaxslarga oshkor qilish taqiqlanadi². Bu jarayonda arbitrlar razvedkasi bilan shug'ullanadigan alohida loyihalar ham ishlab chiqilgan. Masalan, Arbitrator Intelligence Project – bu arbitrlar haqida “global axborot yig'uvchisi” hisoblanadi. Xalqaro qarorlar qabul qilish bo'yicha muhim ma'lumotlarni to'playdi va tahlil qiladi³.

Arbitrajda AI tizimidan arbitr sifatida foydalanish inson arbitrlar bilan solishtirganda tabiatan yanada samaraliroq va aniqroq bo'lishi mumkin degan umumiy fikr mavjud. O'tkazilgan tadqiqotlarga ko'ra, Yevropa Inson huquqlari bo'yicha sudining (ECHR) AI qarorlari aniqligi 79% ni tashkil etgan⁴. Boshqa tomondan, AQSh Oliy sudida AI tizimi tomonidan qabul qilingan qarorlarning aniqlik darajasi 70,2% ekanligi aniqlandi.

Qaror qabul qilish jarayonida sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish texnologiyaga “hukm chiqarish jarayoniga haddan tashqari xalaqit berishiga” yo'l qo'yilsa, muammoli bo'lib qolishi mumkin⁵. AQSh sudlari hatto jinoiy protsessda AI vositalaridan foydalanmoqda (garovni aniqlash uchun bashoratli tahlildan foydalanish nazarda tutilmoqda). Arbitraj faqat shaxsiy huquqlarga taalluqli bo'lsa-da, tomonlarning manfaatlarini va arbitrajning daxlsizligini himoya qilish uchun ham protsessual, ham rasmiy majburiy talablar mavjud. Sudda AI vositalaridan foydalanish tegishli protsessual huquqlarni buzish xavfini tug'dirishi mumkin. AQShning ko'pgina shtatlari va boshqa mahalliy yurisdiksiyalar arbitraj sohasida AI dasturlarini amalga oshirishni boshladilar. Masalan, Michigan shtatida fuqarolarga muayyan fuqarolik nizolarini onlayn tarzda hal qilish imkonini beruvchi dasturlar ishga tushirilgan. Yoki bo'lmasa, Ogayo, Nyu-York, va Texas shtatlarida fuqarolarga ko'chmas mulk solig'i va yo'l harakati bo'yicha nizolarni hal qilishga imkon beruvchi onlayn dasturlar

² Rogers Catherine a, 'Arbitrator Intelligence: The Pilot Project and Beyond' (Kluwer Arbitration, 20 January 2015) <<http://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2015/01/20/arbitrator-intelligence-the-pilot-project-and-beyond/>> accessed 20 August 2021

³ Rogers Catherine a, 'Arbitrator Intelligence: The Pilot Project and Beyond' (Kluwer Arbitration, 20 January 2015) <<http://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2015/01/20/arbitrator-intelligence-the-pilot-project-and-beyond/>> accessed 20 August 2021

⁴ Nikolaos Aletras, 'AI predicts outcomes of human rights trials' (UCL news, 24 October 2016) <<https://www.ucl.ac.uk/news/2016/oct/ai-predicts-outcomes-human-rights-trials>> accessed 23 August 2021

⁵ Cecilia Carrara, Chapter IV: Science and Arbitration, *The Impact of Cognitive Science and Artificial Intelligence on Arbitral Proceedings Ethical issues*, in *Austrian Yearbook on International Arbitration* 527 (K. Christian et al. (eds.), 2020).

mavjud⁶.

Milliy sudlarda bo'lgani kabi arbitrajda ham tomonlar adolatli sud muhokamasi huquqiga egadir. Odil sudlovni ta'minlaydigan eng muhim elementlardan biri bu shaffoflik hisoblanadi. Shaffoflik esa arbitraj ishtirokchilarining, jumladan arbitrning tomonlar xulq-atvor va professionallikni kuzatishi mumkin bo'lgan ochiq joyda ishlashini taqozo qiladi. Ya'niki, shaffoflik hech qachon yopiq parda ortida ta'minlanmaydi. Bu arbitrning betaraflikka sodiqligi va noto'g'ri qarash va tarafkashliklardan ozod bo'lish majburiyatiga mos keladigan ochiq-oydin xulq-atvorni anglatadi. Arbitraj sohasidagi hozirgi mavjud kompyuterlar tomonlarga jarayonni boricha ochib beradigan darajada shaffof emasdek, go'yo. Bu esa tomonlarda kompyuterni boshqa birovning taklifini bajarishi mumkin bo'lgan "qora quti" deb hisoblash uchun asos bo'lmoqda.

Nizolarni onlayn arbitrajda AI texnologiyalaridan foydalangan holda hal qilishda yana bir muhim jihatlardan biri bu nizoning turi hisoblanadi. Chunki huquqiy munosabatlar turi, shu jumladan arbitrajda ko'riladigan nizolar turi doimiy ravishda o'sib bormoqda va bu nizolarni hal qilishda murakkabliklarga sabab bo'ladi. Shu jihatdan olib qarasak, har qanday nizo AI-arbitr tomonidan hal qilishga to'g'ri kelavermaydi. Nizo faktik yoki qonuniy jihatdan qanchalik murakkab bo'lsa, tomonlarning nizoni hal qilish uchun AI-arbitrni tanlashi ehtimoli kam va nizoni AI-arbitr tomonidan hal qilish masalasi ham shunchalik bahsli hisoblanadi.

Sun'iy intellektga asoslangan arbitrajning rivojlanishi faqatgina nizoning soddaligi yoki murakkabligiga bog'liqdir. Bu nizo taraflarining o'zaro ta'sir darajasiga ham bog'liqdir. Bunday tizimlarda oddiy pul da'volari yoki soliq nizolarini ko'rib chiqish nisbatan osonroq bo'ladi. Aksincha, holatlar yashirin jihatlarni o'z ichiga olgan murakkabliklarga ega nizolar sud jarayonidagi noaniqlikka, qonuniy yoki faktik ma'lumotlarni aniq hisoblashga noto'g'ri yondashuvga olib keladi⁷.

Demak, AI texnologiyalari huquqiy sohani, jumladan arbitraj sohasini arzon narxlarda va qulay tartib-qoidalar bilan samarali tarzda takomillashtirishga yordam beradi. AI texnologiyalari vaqt davomida mavjud bo'lgan har qanday noto'g'rilikni bartaraf etishda samarali muqobil variant sifatida taqdim etiladi. Xalqaro tijorat arbitrajining huquqiy asoslari tomonlarning sun'iy intellekt mashinalarni arbitr sifatida tayinlash huquqini hech qanday cheklovsiz ta'minlaydi. Allaqachon Ross, Disco, Kira va Arbilex kabi arbitrajda mavjud bo'lgan AI modellarining ba'zilar AI arbitrini tayinlash jarayoniga o'z hissani qo'shib kelmoqda.

Jamiyatda sun'iy intellektning qo'llanilishi ortidan yuristlar o'z ishi uchun doimiy kurashishi kerakligi to'g'risidagi qo'rquv mavjud. Taxminlarga ko'ra, keyingi

⁶ Texas Judicial Branch, eFile Texas Status (Aug. 29, 2017), <http://www.txcourts.gov/media/1438816/efiletexas-status-jcit-20170829.pdf>.

⁷ Said Gulyamov, Mokhinur Bakhramova. Digitalization of international arbitration and dispute resolution by artificial intelligence. P 83. <https://www.scholarexpress.net>

yillarda sun'iy intellekt huquqshunoslar va ularning yordamchilari vazifalarini to'laonli bajarishga o'tadi. Ushbu qo'rquvdan xoli fikrlash uchun shuni ta'kidlashimiz kerakki, AI texnologiyalari samarali ishlashi, albatta katta ma'lumotlar to'plamini va foydalanuvchining fikr-mulohazalarini talab qiladi. Bu, ayniqsa, arbitraj kontekstida dolzarbdir, chunki hujjatlarning aksariyati maxfiydir va boshqa sohalarga nisbatan ancha kichikroq ma'lumotlar to'plamida mavjud bo'ladi. Qonunlarning ko'pligi va turli xil amaliyot sohalari sun'iy intellekt texnologiyalariga o'rgatish va sinov ko'lamini yanada cheklaydi. Bundan tashqari, arbitrajda pretsedentlar tizimi mavjud emas va nizolar ishning individual holatlariga qarab hal qilinadi. Yana bir muhim jihat shundaki, ixtisoslashgan sohalardagi mutaxassislarining amaliy tushunchalari va bilimlarini to'liq almashtirib bo'lmaydi. Chunki AI vositalari ma'lumotni deduktiv fikrlashdan ko'ra, induktiv fikrlashga yaqinroq tarzda qayta ishlaydi⁸.

Arbitrajda AI vositalari, shubhasiz arbitrlar vazifalarini osonlashtira oladi va ularni yanada samaraliroq va tejamkor qilishga yordam beradi. Lekin bu jarayonlarda ishlatiladigan algoritmlar hozircha mukammal ishlab chiqilmagan. Qasddan to'liq bo'lmagan yoki noto'g'ri tanlangan ma'lumotlar noxolis yoki ishonchsiz qaror chiqarilishiga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, sun'iy intellekt vositalari juda ko'p ma'lumotni, xususan, maxfiy ma'lumotlarni talab qiladi va shaxsiy ma'lumotlarni to'plash, qayta ishlash va biror joyda saqlashni taqozo etadi. Bu omil esa ba'zi mamlakatlarda maxfiylik va ma'lumotlarni himoya qilish bilan bog'liq muammolarni keltirib chiqarishi ehtimoli mavjud. Bunga qo'shimcha ravishda, hatto to'g'ri dasturlashtirilgan texnologiyalar ham noto'g'ri maqsadda ishlatilishi mumkin⁹.

Yangi va yanada yaxshiroq dastur va algoritmlarni ishlab chiqarish davom etayotgan va ma'lumotlar to'plamlarini yig'ish vositalari texnik jihatdan mukammallikka erishayotganligi onlayn arbitrajda ushbu texnologiyalarning qo'llanilishi va kutilgan natijalarga erishish uchun umid beradi. Lekin bu holatda masalaning odamlar xatti-harakatiga bog'liq quyidagi uch muammoli jihatlari ham mavjud. Birinchidan, odamlarni ular qonunlar va ularning qanday ishlashi haqidagi tasavvurlari mavjud bo'lmagan taqdirda ham mashinada boshqariladigan tizimning afzalliklarini qabul qilishga ko'ndirish kerak bo'ladi. Ikkinchidan, kompyuter olimlari odamlar va kompyuterlar nizolarni hal qilishni qanday tushunishlari o'rtasidagi farqli jihatlarni birlashtirishlari kerak bo'ladi. Uchinchidan, tizimni ishlab chiquvchilar "insonlar AI texnologiyalari qabul qiladigan qarorni qabul qilishga qanday reaksiya

⁸ E.M. Zorrilla, *Towards a Credible Future: Uses of Technology in International Commercial Arbitration*, 16(2) SchiedsVZ German Arbitration Journal 107 (2018).

⁹ Sesiliya Karrara, *Kognitiv fan va sun'iy intellektning arbitraj jarayonlariga ta'siri - axloqiy muammolar*, Xalqaro arbitraj bo'yicha Avstriya yilnomasi 2020, 522 va 527.

bildiradi?" degan masalani hal qilishlari kerak bo'ladi¹⁰.

Yuristlar, yuridik akademiklar va nizolarni onlayn hal qilish amaliyotchilari insoniyatni sun'iy intellektning xavf-xatarlari va imkoniyatlari to'g'risida o'qitish bilan shug'ullanadilar. "Axloqiy AI"ga e'tibor qaratgan akademiklarning aksariyati muhandislik yoki davlat siyosati bo'yicha mutaxassis hisoblanishadi. Biroq, bu harakatlar qanchalik ko'p tarmoqli bo'lsa, natija shunchalik biz kutgandek bo'lish ehtimoli yuqori. Raqamli transformatsiyaning keng tarqalgan ta'siri ushbu muammolarni hal qilish uchun yanada kengroq qurilgan yondashuvni talab qiladi. Huquq, tibbiyot, farmakologiya, muhandislik, arxitektura, adabiyot, falsafa, psixologiya va nevrologiya – bu sun'iy intellektning dunyoning barcha fuqarolari va tashkilotlariga keng ko'lamli ta'sirini hal qilish uchun hamkorlik tashabbuslarini yaratish uchun zarur bo'lgan tajriba sohalarining bir nechtasi hisoblanadi. Masalan, Elektrotexnika muhandislari instituti (IEEE) o'z resurslarining katta qismini axloqiy AI uchun standartlarni yaratishga bag'ishlagan. IEEE avtonom va aqlli tizimlar etikasi bo'yicha global tashabbuslardan biri hisoblanadi. Uning vazifasi: bu texnologiyalar insoniyat manfaati uchun ilg'or bo'lishi uchun avtonom va aqlli tizimlarni loyihalash va ishlab chiqishda ishtirok etuvchi har bir manfaatdor tomonlarni o'qimishli va axloqiy me'yorlarga ustuvor ahamiyat berish vakolatiga ega bo'lishini ta'minlash hisoblanadi¹¹.

Kelajakdagi nizolarni hal qilishda AI texnologiyalari hali boshlang'ich bosqichidadir. Fikrimizcha, arbitraj jarayonida ham, nizolarni norasmiy tarzda hal qilishda ham, xoh onlayn, xoh jismoniy sharoitda bo'lsin AI texnologiyalarining o'zni o'sib boraveradi. Sun'iy intellekt texnologiyalari onlayn arbitrajda mavjud ko'plab muammolarni hal qilishga kafolat berayotgan bo'lsa ham, uni qo'llash bilan bog'liq masalalar hali o'z yechimini to'liq topmagan. Yangi va kutilmagan tarafkashliklarning bo'lish ehtimoli, maxfiylik darajasini pasayishi va shaffoflik xususiyatining yetishmasligi kabilar onlayn arbitrajda AI texnologiyalarini qo'llash variantini tanqid qilishda asosiy o'rinda turadi. Bu tanqidlarga AI texnologiyalarining axloqiy masalasini yaxshilash va javobgarlik va qonuniylikni oshirish orqali munosib javob berish mumkin. Zero, qonuniylik nizolarni hal etish maydonining tashkiliy tamoyilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

I. Maxsus adabiyotlar:

3.1.1 Рустамбеков И.Р. Международный коммерческий арбитраж. Учебное пособие. – Ташкент, 2018. 110-стр.

¹⁰ Paul Bennett Marrow, Mansi Karol, Steven Kuyan. Artificial Intelligence and Arbitration: The Computer as an Arbitrator—Are We There Yet? P 74-75. <http://nysbar.com/blogs/ResolutionRoundtable/Marrow%20et%20al20-%20AI20Arbitration.pdf>

¹¹ Daniel Rainey & Larry Bridgesmith Bits and Bytes and Apps – Oh My! Scary Things in the ODR Forest. P 15 https://www.elevenjournals.com/tijdschrift/ijodr/2021/1/IJODR_2352-5002_2021_008_001_001

3.2.1. Julian Kritzinger. 2017. D.E.L.F.(Stel.) BA (Stel.) LLB (UNISA) LLM (Stel.) LLM (Stel.) Cyberspace: the legal and technical requirements towards a more effective lex electronica arbitralis. Pages 262.

3.2.2. Arjan Kumar Sikri. Chairman of the Committee for the Committee to Formulate an Action Plan for Online Dispute Resolution, NITI Aayog. 2021 October. Designing the future of dispute resolution. The ODR policy plan for India. Pages 162.

3.2.3. Charlotte Austin. February 2017. Online dispute resolution. An introduction to online dispute resolution (ODR), and its benefits and drawbacks. Pages

II. Monografiya, ilmiy maqola, ilmiy to'plamlar

2.1. Islombek RUSTAMBEKOV, Toshkent davlat yuridik universiteti prorektori, yuridik fanlar doktori, professor, xalqaro arbitraj <https://yuz.uz/uz/news/xalqaro-tijorat-arbitrajini-rivojlantirish--davr-talabi>.

2.2. Said Gulyamov, Mokhinur Bakhramova. 2022. World Bulletin of Management and Law (WBML) Available Online at: <https://www.scholarexpress.net> Digitalization of international arbitration and dispute resolution by artificial intelligence, P. 7.

2.3. Mokhinur Bakhramova. 2022. Journal of innovations in social sciences. www.sciencebox.uz. Onlayn arbitraj faoliyatining huquqiy tartibga solinishi, P 8.

2.4. Maxi Scherer, 'Artificial Intelligence and Legal Decision-Making: The Wide Open?' (2019) 36 Journal of International Arbitration <<https://kluwerlawonline.com/journalarticle/Journal+of+International+Arbitration/36.5/JOIA2019028>> accessed 13 August 2021. Page 12

2.5. Mirza Golam Kibria and others, 'Big Data Analytics, Machine Learning, And Artificial Intelligence In Next-Generation Wireless Networks' (2018) 6 IEEE Access <<https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/8360430>> accessed 18 August 2021.

2.6. Lifan Yang and Jianzheng Yang. The Drafting Idea of UNCITRAL ODR Rules and ODR Enforcement Practice in China. [http://klri.re.kr: %20UNCITRAL%20ODR%20ODR%20Enforcement%20Practice%20in%20China.pdf](http://klri.re.kr/%20UNCITRAL%20ODR%20ODR%20Enforcement%20Practice%20in%20China.pdf)